

4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3376>

5. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII (редакція від 31.12.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

6. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII (редакція від 28.03.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 20 серпня 2024 року № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text>

ЛИТОЧКІН Ігор Олександрович,

аспірант відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, професор, доцент кафедри адміністративного права

та процесу навчально-наукового інституту № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

Казанчук І. Д.

ЩОДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Реалізація права доступу громадян до правової допомоги під час здійснення органами Національної поліції провадження у справах про адміністративні правопорушення є важливою умовою належного забезпечення прав людини та гарантій справедливого розгляду адміністративної справи, винесення справедливого і об'єктивного рішення по ній в рамках вимог діючого адміністративного законодавства України. Однак існує ряд проблем, що перешкоджають ефективному доступу до правової допомоги в таких справах. Розглянемо основні з таких проблем та визначимо шляхи їх подолання.

По-перше, обмежений доступ громадян до реалізації права на правову допомогу з причини недостатньої правової інформованості громадян та недотримання процесуальних норм поліцейськими під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Багато громадян не знають про своє право на отримання правової допомоги (у тому числі безоплатної) під час провадження у справах про адміністративні правопорушення. Поліцейські не завжди дотримуються процесуальних норм та належним чином інформують правопорушників про їх право на отримання правової допомоги, що призводить до незнання своїх прав з боку громадян. У той же час, законодавець, так же як й науковці беззаперечно вказують на право будь-якої особи на правову допомогу.

О. М. Бандурка вказує, що адміністративно-процесуальні свободи забезпечують громадянам свободу вибору дій, поведінки в рамках наданих їм прав (зокрема, реалізуючи право на використання юридичної допомоги адвоката, громадянин, який притягається до адміністративної відповідальності, реалізує й адміністративно-процесуальну свободу вибору і звернення до конкретного адвоката) [1, с. 129]. Також, аналізуючи положення Конституції України [2], він зазначає, що важливе значення має закріплення рівного стосовно громадян України обсягу прав і свобод іноземних громадян і осіб без громадянства, котрі перебувають на території України на законних підставах (ст. 26). Універсальний характер має й право на повагу до гідності громадянина (ст. 28), а також право на одержання правової допомоги (ст. 59). У цьому ж сенсі можна розглядати й положення ст. 57, згідно з якими кожному гарантується право знати свої права та обов'язки [1, с. 137].

По-друге, відсутність чіткої процедури залучення захисника за клопотанням особи, яка притягається до адміністративної відповідальності.

У деяких випадках немає чітких механізмів отримання правової допомоги під час адміністративного затримання або адміністративного провадження. Це може бути пов'язано з відсутністю відповідних фахівців у місці розгляду справи або затримання. Цікавим прикладом є рішення, де ЄСПЛ 06 жовтня 2022 року у справі «Бантиш та інші проти України» (заява № 13063/18) констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини у зв'язку з небезсторонністю суду з огляду на відсутність сторони обвинувачення, тобто, прокурора, під час розгляду справи про притягнення водія до адміністративної відповідальності. Велика Палата Верховного Суду відмовилася переглядати рішення судів вважаючи, що орган Національної поліції на стадії досудового оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення й так фактично виконує функцію обвинувачення, а «повторний розгляд цієї справи не буде адекватним способом поновлення прав заявника» [3, с. 9]. При цьому, ЄСПЛ трактує «безсторонність» таким чином, що, на його думку, у судовому засіданні мають брати участь, крім судді, адвокат та прокурор (представник обвинувачення). Отже, суд (суддя) буде максимально віддалений від сторін правового спору та буде ухвалювати рішення, спираючись на аргументи сторін. В іншому ж разі суддя фактично може виконувати функції відсутнього захисника або обвинувача, що суперечить принципу об'єктивності та неупередженості суду [3, с. 410]. З викладеного вбачається, що доступна правова допомога, під час здійснення органами Національної поліції України провадження у справах про адміністративні правопорушення, є одним з найголовніших факторів, які впливатимуть не тільки на можливість захисту прав особи але й на можливість правильного, з процесуальної точки зору, оформлення органом поліції матеріалу про адміністративне правопорушення, що сприятиме справедливому покаранню порушника або не притягненню до відповідальності невинуватої особи.

По-третьє, не надання особі можливості користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження.

Непоодинокими є випадки, коли іноземці або особи, що не розуміють українську мову, не завжди отримують переклад і роз'яснення про свої права, що значно ускладнює можливість отримати правову допомогу.

У відповідності до приписів статті 268 КУпАП особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право ... виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження. При цьому, згідно статті 274 КУпАП перекладач призначається органом (посадовою особою), в провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, що прямо вказує на обов'язок поліцейського, який проводить розгляд справи, залучити перекладача, не перекладаючи вирішення цього питання на особу, яка притягається до адміністративної відповідальності.

По-четверте, так званий «фінансовий бар'єр» або недостатнє фінансування системи безоплатної правової допомоги.

Державна система безоплатної правової допомоги в Україні фінансується не завжди належним чином, що обмежує її можливості забезпечити правову допомогу всім, хто цього потребує. Наприклад: за оперативною інформацією центрів з надання БВПД станом на 1 червня 2021 року загальна сума зареєстрованих фінансових зобов'язань перед адвокатами, з якими центрами з надання БВПД укладено контракти, становить 91,8 млн грн, у той час як бюджетні призначення, передбачені на цей період, становлять 77,1 млн грн. Отже, сума зобов'язань перед адвокатами перевищує розмір асигнувань за Бюджетною програмою на січень – травень 2021 року на 14,7 млн грн, або на 16,1%, що призводить до виникнення кредиторської заборгованості перед адвокатами, які надають послуги БВПД у цілому по Україні. Так, обсяг кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Державної казначейської служби України на кінець травня цього року, за бюджетною програмою «Оплата послуг та відшкодування витрат адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги» становить 19,4 млн грн. [4].

По-п'яте, велика завантаженість адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу. З початком повномасштабної агресії Російської Федерації багато людей було вимушено залишити свої домівки, та отримали статус внутрішньо переміщених осіб. Стаття 14 ЗУ “Про безоплатну правничу допомогу” відносить цю категорію осіб до числа тих суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу, хто має право на отримання повного спектру правничих послуг, визначених частиною 2 статті 13 цього ж Закону, а саме: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [5].

В контексті розв'язання проблем доступу до правової допомоги під час здійснення органами національної поліції України провадження у справах про адміністративні правопорушення, необхідно зазначити, що у відповідності до приписів статті 15 ЗУ “Про безоплатну правничу допомогу” основними суб'єктами надання безоплатної вторинної правничої допомоги є адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [5]. Саме адвокатами й повинен здійснюватися захист - те, що потребує пересічний громадянин при первісному спілкуванні з поліцейським під час розгляду справи про адміністративне правопорушення та на етапі підготовки справи до розгляду. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб постійно стикається з юридично-правовими проблемами. У зв'язку з цим адвокати часто мають надмірне навантаження через велику

кількість справ, що може знизити якість надання послуг і можливість індивідуального підходу до кожної справи. При цьому, згідно статті 17 Правил адвокатської етики адвокат має право відмовитись від прийняття доручення клієнта, виходячи з будь-яких причин та без їх пояснення. При цьому, приймаючи доручення про надання професійної правничої (правової) допомоги, адвокат повинен зважити на свої можливості щодо його виконання. Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що не відповідає його рівню професійної компетенції, без участі та за згодою клієнта в ній іншого адвоката, який володіє необхідною компетенцією [6]. Відповідно до статті 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» одним із завдань адвокатського самоврядування є підтримання високого професійного рівня адвокатів [7], що покладає на адвокатів України не тільки виконання своїх обов'язків з надання правничої допомоги, а й обов'язок щодо неупинного навчання, здобуття нових навичок та впровадження нових методів в своїй роботі.

Викладене додатково підкреслює, що не зважаючи на певну самостійність та незалежність в роботі, адвокати зобов'язані виконувати свій обов'язок згідно ст. 131² Конституції України [2], не зважаючи на будь-які перепони.

По-шосте, висока вартість послуг адвокатів. Якщо особа не має права на безоплатну правову допомогу або не може скористатися нею з інших причин, вона змушена звертатися до адвокатів, які надають правничу допомогу на платній основі. Високі витрати на правову допомогу часто унеможливають для багатьох правопорушників захист своїх прав у повному обсязі. При цьому, є розповсюдженою, серед заможних громадян, думка, за якою краще, за свідомо не справедливо та не законно накладене стягнення, сплатити невеликий штраф, а ніж звертатися за правовою допомогою.

Згідно статті 28 Правил адвокатської етики «гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата тощо), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги» [6]. Відповідно до частини 3 статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно якої при встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час [7].

Виходячи з викладеного, виявляється, що доступ громадянина до правової допомоги в контексті формування гонорару адвоката повинен ґрунтуватися на засадах розумності та доступності.

По-сьоме, наявною є проблема доступу громадян до правової допомоги, які проживають в сільській місцевості та віддалених районах, особливо на деокупованих територіях країни.

Дійсно, у віддалених районах або сільській місцевості часто відсутні фахівці, які можуть надавати правову допомогу на місці. Це ускладнює доступ до адвоката або юриста, особливо у випадках, коли потрібна термінова допомога. Особам, що проживають у віддалених районах, може бути складно фізично дістатися

до місць, де надається безоплатна правова допомога або відбуваються судові слухання.

Таким чином, підсумовуючи усе вищезазначене, можна прийти до певного висновку: задля вирішення проблеми реалізації права громадян на вільний доступ до правової допомоги під час здійснення органами Національної поліції України провадження у справах про адміністративні правопорушення необхідно здійснити ряд важливих заходів:

- покращити інформування громадян про їх право на правову допомогу, забезпечити доступ до правової допомоги на всіх етапах провадження, включаючи на стадії складання протоколу про адміністративне затримання або протоколу про адміністративне правопорушення;

- розширити доступ до безоплатної правової допомоги та забезпечити її належне фінансування;

- підвищити якість правової допомоги шляхом зменшення навантаження на адвокатів, а також забезпечити рівний доступ до правової допомоги у всіх регіонах країни, включаючи сільську місцевість.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О.М. Адміністративний процес України: монографія. Харків: ХНУВС: Майдан, 2019. 422 с.

2. Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

3. Берназюк Ян. Практика Верховного Суду в аспекті застосування положень Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/prez_administrative_offense_15_05_2024.pdf

4. Сокурєнко В. В., Бугайчук К. Л. // Науково-дослідна діяльність Харківського національного університету внутрішніх справ в умовах воєнного стану : моногр. / за заг. ред. В. В. Сокурєнка, Д. В. Швеця, О. А. Моргунова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Вінниця : ТВОРИ, 2023. С. 406-419. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/19795>

5. Як витрачає кошти система безоплатної правової допомоги. *Юридична Газета*, №2. 2023. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/yak-vitrachae-koshti-sistema-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogi.html>

6. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. (в ред. від 11.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

7. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року. Зі змінами затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 15 лютого 2019 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509. (в ред. від 11.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>